

Miro Jelečević

ŠTOVANJE EUHARISTIJE IZVAN EUHARISTIJSKOG SLAVLJA¹

Kad se govori o katoličkoj pobožnosti i duhovnosti, ne može se zaobići govor o štovanju euharistije u euharistijskom klanjanju ili, kako se to tradicionalno kaže, u klanjanju “pred Presvetim”. Taj stari oblik pobožnosti danas ne njeguju samo crkveni ljudi u užem smislu te riječi, poput recimo časnih sestara tzv. kontemplativnih redova, niti tek “pobožne duše” u samotnoj tišini crkava. Klanjanje je postalo neizostavni dio programa u masovnim okupljanjima katolika: u svetištima, u duhovnim pokretima, u svjetskim okupljanjima mladih. Pri tome treba napomenuti da klanjanje nije jedini oblik štovanja euharistije izvan slavlja: tu spadaju također blagoslovi i različite procesije. Svi ti oblici pobožnosti danas dobivaju najvišu službenu podršku u različitim dokumentima crkvenog učiteljstva. O čemu je riječ i kako je došlo do ovih pobožnosti te koja je njihova uloga u suvremenom crkvenom životu, pokušat ćemo prikazati u ovom tekstu.

I.

Štovanje euharistije naziva se štovanje euharistijskih prilika – gotovo isključivo posvećene hostije – izvan euharistijskog slavlja. Možemo praviti razliku između javnih i privatnih oblika. Prvi bi bili klanjanje (recimo na Veliki četvrtak uvečer), blagoslovi (blagoslov s Presvetim na Mlade nedjelje) i procesije (osobito Tijelovska procesija, ali i tzv. poljske procesije), a drugi osobna pobožnost pred svetohraništem ili tzv. “pohodi” Presvetom.

¹ Ovo je razmišljanje preuzeto iz: *Kalendar Svetog Ante 2011.*, Svjetlo riječi, Sarajevo, 2010., 65-72.

Euharistijsko klanjanje je iskazivanje štovanja posvećenoj hostiji izloženoj u pokaznici (monstranca) ili u posudi za hostije (ciborij). Ono počiva na vjeri u Kristovu realnu prisutnost u kruhu i vinu i za tu prisutnost u sabranosti i molitvi zahvaljuje. Na antropološkoj razini taj se oblik pobožnosti veže uz ljudsku potrebu za božanskom blizinom, za predočavanjem Božje prisutnosti.

Od starine su kršćani vjerovali da je u posvećenim darovima kruha i vina prisutan njihov Gospodin Isus Krist. Ta svijest se veže uz uvjerenje prve zajednice da se pri lomljenju kruha i pijenju iz čaše Isus "nalazi" posred svoje zajednice. Zahvaljujući Bogu za život, smrt i uskrsnuće Isusa iz Nazareta, zajednica se po blagovanju kruha i vina, simbola Isusova života i sudbine, sjedinjuje sa svojim Gospodinom. Pri tome treba reći da za razumijevanje euharistije i njezina razvoja, nije loše poznavati barem donekle religiozno-kulturni kontekst i utjecaje u koje se smješta rana crkva. Ipak, ovdje je zasad dovoljno: Od samih početaka crkva slavlje euharistije povezuje s Isusovom prisutnošću u slavlju i posvećenim darovima. Kristova se prisutnost ne ograničava samo na trajanje slavlja, nego ostaje i nakon njega. To je osobito očito iz drevnog običaja slanja pričesti bolesnicima ili onima koji nisu mogli sudjelovati na slavlju. Naravno, i tzv. arkanska disciplina, tj. pripuštanje na slavlje samo onih koji su kršteni očituje odnos štovanja zajednice prema prisutnom Gospodinu. Uza sve to najvažnije štovanje Gospodinu ipak se iskazuje u samom slavlju euharistije. Valja reći da, osim čuvanja pričesti za bolesnike i umiruće, ni rana crkva ni gotovo čitavo prvo tisućljeće kršćanstva ne poznaje oblik euharistijskog kulta izvan samog slavlja. U istočnim crkvama tako je ostalo do danas, a takvo je stanje, iako iz drugačijih razloga, i u zapadnim reformiranim crkvama.

II.

Višestruki su razlozi koji na Zapadu dovode do štovanja euharistije izvan slavlja. Neke treba posebno istaknuti: teološke rasprave i svađe o euharistiji i koncentriranje na Kristovu tjelesnu realnu prisutnost (u 9. i 11. st.), heretička osporavanja realne prisutnosti (albigenzi, katari), uvođenje beskvasnog kruha (u 9. st.) i posebno pripremljenih hostija (12. st.) te na

koncu oblikovanje nove pobožnosti usmjerene na gledanje i štovanje prilika kruha (tzv. pričest gledanjem).

Od nabrojanih razloga svakako je značajan ovaj zadnji. Već od razdoblja kasne antike kroz različite crkvene odredbe ističe se važnost štovanja euharistije te se naglašava nužnost čistoće u duhu, osjećajima i na tijelu prije primanja tijela Kristova. To postupno dovodi do sve rjeđeg pričešćivanja kod vjernika i jednog distanciranog odnosa strahopoštovanja prema euharistiji. Malo tko se osjećao dovoljno svetim i čistim da u svoja "grešna prsa" prima sakrament. Iz jednakih razloga osjećaja nedostojnosti i obredne nečistoće do 11. st. u crkvi nestaje dotad uobičajena pričest na ruke. Stoga srednjovjekovna teologija nudi sljedeće "zadovoljavajuće" rješenje: primanje tijela Kristova u pričesti, može se nadoknaditi tzv. duhovnom pričešću, tj. molitvama i djelima ljubavi. Naravno, ostaje obveza svakog kršćanina da se barem jednom godišnje pričesti (uz prethodnu ispovijed, što je kod nas u mnogim župama ostalo sve do danas). Naglasak se, međutim, pomiče na sveto motrenje uzvišenog i neshvatljivog čina koji na oltaru izvodi svećenik. S tom svrhom u liturgiju se početkom 13. st. u misu uvodi podizanje, nakon "čudesne" pretvorbe kruha i vina u tijelo i krv Kristovu. Otprilike u isto vrijeme uvodi se i čuvanje posvećenih hostija u posebnim "kućicama za sveto otajstvo" (tabernakul ili svetohranište), praksa vječnog svjetla kao i pobožnost prema euharistiji izvan slavlja.

Drugi razlog nastanka i razvoja euharistijske pobožnosti u njezinim različitim oblicima jest heretičko odbacivanje Kristove realne prisutnosti u posvećenoj hostiji nakon slavlja. Treba ipak reći da su krivovjerna učenja često bila reakcija na pravovjerna pretjerivanja i fantaziranja. U svakom slučaju intenzivno se naglašavala fizička prisutnost Isusova tijela u hostiji, koje je jednako njegovom povijesnom tijelu. To je rezultiralo mnogobrojnim pričama – pomalo i morbidnima – o tzv. euharistijskim čudima: o hostijama koje krvare ili, nakon pretvorbe, postaju meso, o krvi u kaležu. Sve je to raspaljivalo pobožnost, ali i maštu vjernog puka. Osobito su dojmliiva – i strogo namjenska – čudesa sa životinjama: one bi u hostiji prepoznavale prisutnog Isusa te bi se klanjale, odbijale bi hranu i stražarile bi kraj izgubljene hostije, oko hostije skrivene u duplju drveta pčele bi napravile monstrancu u obliku katedrale, itd. Pouka takvih priča bila je: krivovjerci ne vide i ne

prihvaćaju ono pred čime i same životinje iskazuju poštovanje. Takve priče i njihove pouke ponekad su bile popraćene nimalo kršćanskim i euharistijskim ponašanjem pravovjernih prema krivovjernima.

Osim spomenutih novih liturgijskih čina i oblika, uvođenje svetkovine Tijelova predstavlja najjasniji pokazatelj novog teološkog utemeljenja i usmjerenja euharistije kao i nove pobožnosti. Na poticaj mističarke i redovnice Julijane iz Liègea papa Urban IV. uvodi 1264. za opću crkvu svetkovinu Tijelova za iskazivanje štovanja otajstvu presvetog tijela i krvi Kristove. Uz svetkovinu se veže posebna procesija, a ubrzo se za nju počinje izrađivati pokaznica u kojoj je nošena hostija. I do tada su postojale tzv. teoforičke procesije u kojima su hostije nošene u ciboriju, posudi za čuvanje hostija (što je bila određena veza sa slavljem euharistije), ali sada to postaje kudikamo svečanije, blještavije i veličanstvenije. I uglavnom neovisno o euharistijskom slavlju. Na taj način do vrhunca dolazi srednjovjekovni običaj gledanja posvećene hostije.

Uvođenjem pokaznice, koja je često bila u obliku zraka sunca i izrađena od plemenitih materijala, namnožio se broj procesija. Osim tijelovske procesije, postojale su različite procesije po gradovima i selima, za dobru žetvu i dobro vrijeme a protiv katastrofa i epidemija (od kuge, gladi i rata!). Tako je u Baselu, u Švicarskoj, prije reformacije kroz godinu znalo biti i 139 procesija s različitim nakanama i u raznim potrebama. Nakon reformacije više nije bilo nijedne, jer su ih reformatori smatrali idolopoklonstvom. No, upravo nakon reformacije u katoličkim zemljama i krajevima tijelovske procesije dobivaju svoj puni zamah: one postaju dokaz katoličkog identiteta, prave vjere i njezine moći. Umjetnički izraz koji ih prati uglavnom se odnosi na izradu pokaznica (koje ponekad impresioniraju svojom veličinom i minucioznim radom), a uz procesije se vežu razni folklorni običaji (posipanje cvijeća, sudjelovanje različitih tijelovskih bratovština). I neke od poznatih euharistijskih pjesama, poput "Usta moja uzdižite" i "Klanjam ti se smjerno", vežu se uz uvođenje svetkovine Tijelova.

III.

Ako uzmemo u obzir da su Tijelovska procesija i procesije uopće – kako god znale biti zanimljive i neobične: poput pokaznice

s papom Ivanom Pavlom II. na papamobilu kroz Rim ili s papom Benediktom XVI. na brodu po Rajni do Kölna – relativno rijetke, da su blagoslovi često vezani uz ruralni život i običaje, ostaje klanjanje kao danas mogući oblik euharistijske pobožnosti.

Kako je već rečeno, klanjanje je zahvalno štovanje Kristove prisutnosti u njegovoj crkvi. Od toga što je to tipični katolički oblik pobožnosti ne treba dizati buku: niti druge kršćane na njega treba prisiljavati, niti se u Katoličkoj crkvi njega treba odricati. Ono je smireno štovanje koje proizlazi iz sigurnosti da Spasitelj neće izdati obećanje o svojoj prisutnosti do svršetka svijeta. Takvoj smirenoj sigurnosti onda nisu nužne raskošne forme manifestacije niti razmetljivog paradiranja.

Euharistijsko klanjanje kod mnogih vjernika ima upravo pozitivan smirujući učinak i postaje izvorom snage za svladavanje svakodnevnih poteškoća i tereta života. Razmatranjem i molitvom pred izloženom posvećenom hostijom, vjernik samog sebe propituje u duhu Isusova evanđelja te tada euharistijsko klanjanje može poslužiti i kao svojevrsni ispit savjesti, uviđanje vlastitih manjkavosti i meditativno traženje novog puta. Sve se to događa u svijesti blizine onoga koji je bio spreman dati život svoj za druge i za svoje prijatelje, onoga koji je od svoga života i sudbine učinio kruh za mnoge i okrepu za nebrojene, onoga koji pred smrću nije posumnjao u Božju dobrotu i svetu moć.

Ovakav oblik štovanja nipošto nije pridržan samo crkvenoj duhovnoj „eliti“, nego je otvoren svakom vjerniku. Otkrivati Božje tragove u svijetu i vlastitom životu – a i svijet i život su postali previše ubrzani – može se jedino ako se zaustavimo i dopustimo Bogu da nam u tišini progovori. Shvatiti oslobađajuću snagu Isusova evanđelja, možemo jedino ako oslušnemo Isusove riječi. Kroz euharistijsko klanjanje možemo postati osjetljiviji za materijalnu stvarnost i svakodnevne male stvari u svijetu koji sebe zaboravlja u nerazumnoj potrošnji i uništenju okoliša. Pobožnost euharistijskog klanjanja je jako dobra prilika za to. Stoga u njemu treba odložiti preveliku priču i tumačenja, osobito brbljave molitve i praznovjernu duhovnost, a dopustiti da osobnom i zajedničkom životu razumljivim jezikom progovori onaj koji nije bućao po trgovima.

Pri euharistijskom klanjanju treba voditi računa o jednoj temeljnoj i presudnoj stvari: euharistija, a onda i posvećena hostija, je sakrament gozbenog blagovanja. U njemu se sjećamo Isusovog predanja za nas, sjećamo se njegove posljednje večere

s učenicima, njegovih gozbi s grešnicima i različitim ljudima. U njemu nam po Božjem Duhu biva darovano sveto tijelo i krv Gospodina Isusa da blagujući njega, njegov život i sudbinu, budemo i ostanemo njegovi, da u svom životu nasljeđujemo ono što je Isus prošao i učinio. Ako se dakle postavlja pitanje, što ima prednost: klanjanje ili slavlje euharistije, onda je prevaga uvijek i isključivo u korist slavlja čitave zajednice Isusovih učenika.

Klanjanje dakle treba poštivati prvenstvo slavlja i voditi k slavlju. U slavlju bi svi vjernici trebali sabrano i djelatno sudjelovati, jer ono nije samo stvar svećenika i samo stvar oltara. Gospodin je prisutan u samoj zajednici koja se okuplja u njegovo ime. Kad zajednica sluša riječi biblijskih čitanja, sluša riječ prisutnog Isusa. Isusova prisutnost je šira i od strogo shvaćene tjelesne realne prisutnosti. Zato je u liturgijskoj reformi nakon Drugog vatikanskog koncila dokinuta je liturgijska besmislica izlaganja posvećene hostije za vrijeme euharistijskog slavlja.

Nadalje je važno istaknuti povezanost pobožnosti klanjanja i praktičnog svakodnevnog života. Klanjanje koje po strani ostavlja Isusov evanđeoski zahtjev za sasvim praktičnim djelovanjem prema braći i sestrama našeg vremena i prostora, postaje zapravo naopaka pobožnost. Svaka meditacija i kontemplacija u kršćanstvu uvijek vode akciji za bližnje, za malene i potrebne. Na mjesto takvog kršćanskog angažmana ne može doći ništa, čak ni klanjanje. Isus se u evanđeljima izričito identificira s najmanjima i ta činjenica ne bi smjela nikad biti prešućena i zanemarena poradi bilo kojeg pobožnog klanjanja Isusu u hostiji. Ipak, dobro usklađen odnos i redosljed slavlja, praktičnog angažmana i pobožnosti klanjanja, može biti od pomoći u praktičnom kršćanskom življenju.

Nekim pojavama koje znaju ići uz klanjanje, ipak se treba ponešto prigovoriti. Prije svega, uz klanjanje se veže jedna tradicionalistička samosvijest i svijest o svećeniku i njegovoj ulozi u zajednici. S pojačanom tendencijom reklerikalizacije Katoličke crkve klanjanje jako dobro ide pod ruku. Ono – iako, čini se, ne objektivno – podržava ideju o svećenicima kao onima koji raspolazu čudesnim i čudotvornim moćima, kao onima koji rukuju (a možemo reći i latinski: manipuliraju) Bogom i božanskim tajnama, te tako služi kao uporište i „oružje“ mnogim nazadnim crkvenim i društvenim idejama. Danas se često euharistijsko klanjanje prikazuje kao dragocjenost i posjed „pravovjernih“, kao obrana protiv suvremenih teoloških

promišljanja i liturgijskih iskaza osjetljivih za vrijeme u kojemu se živi.

Takozvana klanjanja koja ne mogu bez potoka krvi, prijetnja sotone i straha od vlastite tjelesnosti (seksualnosti), promašuju bitno značenje Gospodnje gozbe i štovanja Gospodina u posvećenim darovima. Klanjanja koja se pretvore u nerazumljivo nabranje mitoloških scena i kozmičkih bojeva, *možda* su na mjestu, ali su sasvim promašila vrijeme.

Stalna opasnost koja se vezala uz pobožnosti klanjanja, ali i uz euharistijsku pretvorbu, dolazila je od magijskog poimanja stvarnosti i odnosa. I to nije samo prošlost koju smo ostavili iza sebe u neprosvijećenom srednjem vijeku. Čini se da kod jednog dijela suvremenih „klanjatelja“ više ima magije, nego „Duha i istine“. Stoga je upravo pobožnost klanjanja poziv najprije svećenicima, ali istovremeno svima koji rade u župnom pastoralu i katehezi (ako kod nas takvih ima), za ozbiljnu katehezu, a liturgijskim sekcijama i gremijima poticaj da molitve i same oblike usklade s današnjim vremenom, životom, ljudima.

* * *

Štovanje euharistije izvan slavlja, a osobito euharistijsko klanjanje je tradicionalni katolički oblik pobožnosti. Ukoliko ne treba postati obična (prazna) tradicija, mora ga se prevesti u naše vrijeme i jezik. Od njega se svakako ne bi smjelo praviti potvrdu pravovjernosti niti „malj heretika“. U njemu bismo se, s onu stranu svakog ekshibicionizma, trebali sjećati, zahvaljivati i štovati Isusa kao onog koji posred nas služi drugima.